

UDK: 821.512.133-1:316

Gulruh RAVSHANOVA,
Toshkent amaliy fanlar universiteti o'qituvchisi
E-mail: gulruhravshanova2023@gmail.com

ToshDO'TAU f.f.d. professor, U.Rasulova taqrizi asosida.

THE DESCRIPTION OF SOCIAL ISSUES IN THE EPISTLE OF MUHAMMAD YUSUF "OSMONNING OKHIRI"

Annotation

This article analyzes the epic poem "Osmonning oxiri" by the famous Uzbek poet Muhammad Yusuf in the context of social content, spirit of the times, national identity, spiritual experiences of the people and motifs of hope. The main social issues raised in the work, their artistic interpretation, system of symbols, national values and ecological motifs are highlighted. Also, through the main images in the epic, the specific layers of society, hopes and dreams of the people, and the philosophy of fighting against time are revealed.

Keywords: Muhammad Yusuf, "Osmonning oxiri", epic, social issues, national identity, symbols, journalism, motif of hope.

ОПИСАНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ В ПОСЛАНИИ МУХАММАДА ЮСУФА «ОСМОННИНГ ОХИРИ»

Аннотация

В данной статье анализируется эпическая поэма «Осмоннинг охири» известного узбекского поэта Мухаммада Юсуфа в контексте социального содержания, духа времени, национальной идентичности, духовных переживаний народа и мотивов надежды. Выделены основные социальные проблемы, поднятые в произведении, их художественная интерпретация, система символов, национальные ценности и экологические мотивы. Также, через основные образы эпоса, раскрываются специфические слои общества, надежды и мечты народа, а также философия борьбы со временем.

Ключевые слова: Мухаммад Юсуф, «Осмоннинг охири», эпос, социальные проблемы, национальная идентичность, символы, журналистика, мотив надежды.

MUHAMMAD YUSUFNING "OSMONNING OXIRI" DOSTONIDA IJTIMOY MASALALAR TASVIRI

Annotatsiya

Mazkur maqolada taniqli o'zbek shoiri Muhammad Yusufning "Osmonning oxiri" dostoni ijtimoiy mazmun, zamon ruhi, milliy o'zlik, xalqning ruhiy kechinmalari va umid motivlari kontekstida tahlil etiladi. Asarda ko'tarilgan asosiy ijtimoiy masalalar, ularning badiiy talqini, timsollar tizimi hamda milliy va ekologik motivlar yoritib beriladi. Shuningdek, dostonidagi obrazlar orqali jamiyatning turli qatlamlari, xalqning orzu-umidlari va tarixiy o'tish davridagi ruhiy holati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Muhammad Yusuf, "Osmonning oxiri", doston, ijtimoiy masalalar, milliy o'zlik, timsollar, publitsistika, umid motivi.

Kirish. O'zbek adabiyoti rivojida Muhammad Yusuf ijodining o'rni alohida ahamiyatga ega. Shoirning she'rlari, dostonlari va publitsistik asarlari xalq ruhiyatini, oddiy insonning ichki kechinmalari va orzu-umidlarini chuqur badiiy ifoda etishi bilan qadrlanadi. Shu jihatdan "Osmonning oxiri" dostoni ham nafaqat adabiy asar, balki mustaqillikning ilk yillaridagi tarixiy va ijtimoiy jarayonlarni aks ettiruvchi muhim badiiy hujjat sifatida baholanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Muhammad Yusuf "Ey, dil", "Qora quyosh", "Ko'hna quduq", "Temirlar nidosi", "Osmonning oxiri" kabi asarlarda dostonnavisligi zuhurlangan. Ushbu asarlardagi mahzunlik xalq tarixidagi murakkab davrlar, ma'naviy iztiroblar va ichki ziddiyatlarning badiiy ifodasidir. Shoir tarixiy haqiqatni ochib berishni o'z ijodining muhim vazifasi sifatida ko'radi. U tarix haqida so'z ocharkan, har bir so'z zimmasiga tarixning "qora kun"ini rost ko'rsatish vazifasini yuklaydi.

"Osmonning oxiri" dostoni shoir ijodining eng muhim epik namunalardan biri bo'lib, unda mustaqillikning ilk yillaridagi xalq ruhiyati, iztiroblar va umidlar ramziy obrazlar orqali yoritilgan. Asar ijtimoiy realizm va publitsistik lirizm uyg'unligida yozilgan. Undagi har bir obraz, timsol, so'z zamirida xalq ruhiyati yashaydi. Muhammad Yusuf ham she'riyatni oddiy so'zlar yig'indisi emas, balki katta badiiy-falsafiy vosita sifatida ko'rgan. Shu bois uning "Osmonning oxiri" dostonini o'rganish bugungi adabiyotshunoslik, tilshunoslik va madaniyatshunoslik uchun ham dolzarb ahamiyatga ega.

Tadqiqot metodologiyasi. Muhammad Yusuf she'riyati XX asrning 90-yillar adabiyotida muhim voqea bo'lgan edi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2004-yil 12-

martdagi "O'zbekiston xalq shoiri Muhammad Yusuf tavalludining 50 yilligini nishonlash to'g'risida"gi qarorida bu jihat e'tiborga olinib, "...ommaviy axborot vositalariga shoir ijodiy merosining ahamiyatini targ'ib etish"[1] tavsiya etilgan edi. Qarorning ijrosini ta'minlash borasida Respublika matbuoti sahifalarida Muhammad Yusuf hayoti va ijodini o'rganish va tatbiq qilish maqsadida ko'plab ilmiy maqolalar chop etildi. E'lon qilingan maqolalarning aksariyati shoirning yorqin xotirasiga bag'ishlangan bo'lib, ularni hamkasblari, muxlislarining chuqur ehtiromi sifatida baholash mumkin. Shoir ijodini badiiy va lisoniy jihatdan chuqur tahlil qilib beruvchi ilmiy tadqiqotlar esa sanoqlidir. Shulardan biri M. Davronovanning "Muhammad Yusufning poetik mahorati"[2] mavzusida yozilgan tadqiqot ishidir. Dissertatsiyada shoirning poetik mahorati xalq orasida yod bo'lib ketgan she'rlar misolida ochib berilgan. D.Shadiyevaning "Muhammad Yusuf she'riyati lingvopoetikasi"[3] mavzusidagi dissertatsiyasida esa shoir she'rlarida qo'llanilgan so'zlar lingvistik jihatdan tahlilga tortilgan.

Tahlil va natijalar. "Osmonning oxiri" dostoni mustaqillikning ilk yillaridagi murakkab ijtimoiy jarayonlarni aks ettiradi. Mazkur asar mustaqillikning ilk yillarida xalq boshidan kechirgan murakkab o'tish davrini aks ettiradi. Bu davrda sobiq tuzumdan qolgan ma'naviy bo'shliq, iqtisodiy qiyinchiliklar, jamiyatning o'zini topishga intilishi, yangi davlat, yangi g'oya, yangi milliy ruhni barpo etish yo'lidagi izlanishlar jarayoni badiiy asarda keng ifoda etiladi.

Dostonning umumiy syujeti chuqur ijtimoiy-falsafiy ma'noga ega. Shoir voqealarni ko'pincha real hayot manzaralari orqali emas, balki ramziy, timsolli obrazlar vositasida yetkazadi. Shu sababdan, asarda har bir obrazni ikki qatlamda talqin qilish

mumkin: birinchisi – voqelik, ikkinchisi – ramziy ijtimoiy-falsafiy qatlam.

Shoir jamiyatning o'zgaruvchanligi, yangi va eski o'rtasidagi qarama-qarshilikni xalqqa xos timsollar orqali ifodalaydi. Masalan, chol – o'tmishning, bola – kelajakning, osmon – umidning, yer – hayotning ramzi sifatida berilgan.

Asarda xalq hayoti va ijtimoiy qatlamlar timsollar alohida ahamiyatga ega. Dostonda xalq hayotini aks ettirishda Muhammad Yusuf real voqealarni berish bilan birga, ularni umumlashma darajasiga ko'taradi. Bu yerda chol va bola timsollarining o'zaro muloqati va o'zaro qarama-qarshi bog'lanishi ayniqsa ahamiyatlidir.

Chol – o'zbek xalqining kecha va bugungi kunini birlashtiruvchi ko'priq. U juda ko'pni ko'rgan, hayotning achchiq-chuchugini tatigan, ammo hali ham orzusi bilan voz kechmagan inson. Bola esa hali hayotni to'liq tushunmagan, ammo pokiza va umidga to'la avlodidir.

Shu orqali shoir asarni ijtimoiy qatlamlarga bo'ladi: o'tmishni eslovchilar, hozirgi davrning og'irligini yelkasida ko'taruvchilar va kelajakni quruvchilar. Bu qatlamlar o'rtasidagi bog'lanish, izchil davomiylik asarda ijtimoiy izlanish g'oyasini yanada chuqurlashtiradi.

Asarda ekologik va qishloq muammolari o'ziga xos ifodalangan. Dostonning ijtimoiy mazmuni faqat jamiyatning ichki muammolari bilan cheklanmaydi. Unda qishloqning ekologik holati, yerga va suvga munosabat, dehqonchilikning qiyinchiliklari, odamlarning yerga bo'lgan mehr-muhabbati ham alohida o'rin egallaydi.

Shoir yerning qadrini bilmaslik, suv resurslarining isrof qilinishi, tabiatning yemirilishi bilan bog'liq masalalarni og'riq bilan tilga oladi. Bu masalalar bugungi kunda ham dolzarb bo'lib, dostonning faqat adabiy emas, balki ekologik publitsistik ahamiyatini oshiradi.

Shoir og'ir ijtimoiy vaziyat, iztirob, muammolar bilan birga umid motivini asarning asosiy tayanch nuqtasi sifatida ilgari suradi. "Osmonning oxiri" degan ibora o'zida ikki tomonlama ma'no mujassam etadi: bir tomondan, umidsizlik chegarasi, ikkinchi tomondan, yangi boshlanish ramzi.

Muhammad Yusuf asarda xalqni umidga chaqiradi, qanday qiyinchilik bo'lmasin, inson orzu bilan yashashi kerakligini ta'kidlaydi. Bu motiv dostonga chuqur ma'naviy-falsafiy qatlam beradi va o'quvchini faqat achchiq haqiqat bilan emas, balki ruhiy ko'tarinkilik bilan ham quvvatlaydi.

Dostonda badiiy ifoda publitsistik ohang bilan uyg'unlashgan. Shoirning ko'plab misralari bevosita xalqning og'ir

kunlarini ko'z o'ngimizga keltiradi. Shu bilan birga, asarda teran falsafiy izlanishlar, so'zning ramziy boyligi, xalq maqollari, hikmatlari, so'z o'yinlari ham mavjud.

Muhammad Yusufning o'zbek she'riy tiliga xos obrazlar bilan to'la tili, xalqona so'z boyligi dostonning ta'sirchanligini oshiradi. Bu jihat asarni nafaqat badiiy, balki tilshunoslik nuqtayi nazaridan ham o'rganishga loyiq qiladi.

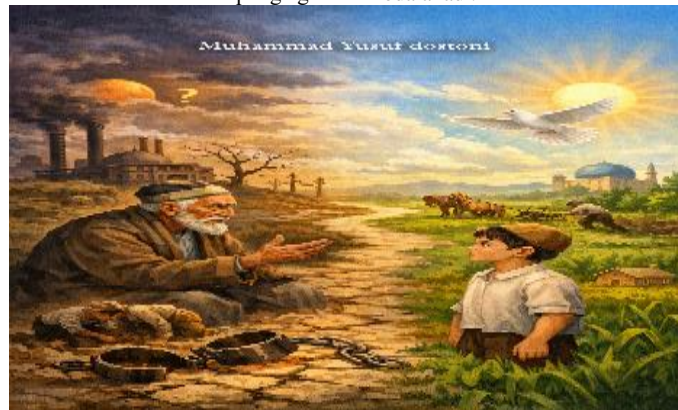
Har qanday adabiy asar ijtimoiy hayotni aks ettiradi. Muhammad Yusufning "Osmonning oxiri" dostoni bu jihatdan o'zbek epik she'riyatining o'ziga xos namunasi sifatida qaraladi. Unda xalqning dardu hasrati, hayotga bo'lgan intilishi, tarixiy o'zgarishlar fonida insonning ichki dunyosi yoritiladi.

Nazariy jihatdan olganda, ushbu doston ijtimoiy realizm, publitsistik lirizm va ramziy obrazlar uyg'unligida yaratilgan. Bu esa asarni zamonaviy o'zbek adabiyotida o'ziga xos ijtimoiy hujjat sifatida baholash imkonini beradi.

Muhammad Yusuf ijodining asosiy kuchi shundaki, u xalqning ichki ovozi, umid va iztirobini o'z she'rlarida va dostonlarida badiiylashtirgan publitsistik ohangda ifoda etadi. "Osmonning oxiri" dostoni ana shu jihatdan o'z davrining o'ziga xos badiiy hujjati bo'lib xizmat qiladi. Asarni o'qir ekanmiz, undagi har bir satrda o'zbek xalqining mustaqillikning ilk yillaridagi iztiroblari, yangi hayot sari intilishi, qadriyatlarini asrab-avaylash va kelajak avlodga yetkazish ishtiyoqi yaqqol seziladi. Shoirning ushbu dostonida zamon ruhi bilan milliy ruhiyatni uyg'unlashtira olishi uning ijodiy mahoratini yanada yorqinroq ko'rsatadi.

Zamon ruhi deganda nafaqat ma'lum tarixiy davrning iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy manzarasi tushuniladi, balki jamiyatning umumiy kayfiyati, xalqning ruhiy holati, intilish va tashvishlari ham ko'zda tutiladi. Muhammad Yusuf "Osmonning oxiri"da shu kayfiyatni xalqona obrazlar, ramziy ifodalar, teran publitsistik satrlar orqali yoritib beradi. Xususan, dostonida tabiat manzaralarining tez-tez tilga olinishi xalq ruhiyatidagi beqarorlik va umid motivini bilan bog'lanadi. Bu yerda tabiat nafaqat fon rolini o'ynaydi, balki mustaqil ijtimoiy-timsoliy vazifani ham bajaradi.

Dostonda obrazlarning ramziy ma'noga ham ega. Dostonning umumiy mazmuni va falsafasini to'liq tushunish uchun undagi asosiy obrazlarni ramziy qatlamda talqin qilish zarur. Masalan, chol obrazi faqat bir insonning hayot yo'li emas, balki xalqning ko'p asrlik tajribasining timsolidir. Bola esa yosh avlodning hayotga ishonchi, orzu va umidlarini aks ettiradi. Bu ikki obraz o'zaro muloqotda bo'lib, ular o'rtasidagi suhbatlarda jamiyatning avlodlar zanjiri, meros va davomiylik g'oyasi chuqur ifodalanaadi.

(Sun'iy intellekt yordamida yaratilgan tasvir)

Shuningdek, dostonning nomida keltirilgan "Osmonning oxiri" iborasi ham ikki tomonlama talqinga ega bo'lib, cheksizlik va yakun, umid va umidsizlik o'rtasidagi murakkab bog'lanishni bildiradi. Shoir bu yerda o'quvchini falsafiy mushohadaga chorlaydi: har qanday tugash yangi boshlanishning eshigimidir. Shu ma'noda, dostonning umumiy mazmuni xalqning yangi yo'lni tanlashga intilishi, mustaqillikning ilk qiyinchiliklariga bardosh berish motivlari bilan uyg'unlashadi.

Timsollar tizimida tabiat va qishloqning o'rniga alohida to'xtalish joiz. Muhammad Yusufning ko'plab asarlarida bo'lgani kabi, "Osmonning oxiri"da ham tabiat, ayniqsa qishloq hayoti alohida ahamiyat kasb etadi. Qishloq hayoti, dehqonchilik, yer va suv masalalarining badiiy talqini orqali shoir xalqning tabiat bilan bo'lgan bog'liqligini, shu bog'liqlikning buzilishi bilan yuzaga keladigan muammolarni ochib beradi.

Dostondagi ko'plab sahnalar yerning suvsizlanishi, tabiatning nobud bo'lishi bilan bog'liq. Bu esa nafaqat ekologik

muammolarni, balki ma'naviy tanazzul, e'tiborsizlik, beparvolikning oqibatlarini ham ifodalaydi. Shoirning qishloq manzaralarini realistik va ramziy talqinda birlashtirishi zamonaviy ekologik adabiyotga xos jihatlarni ko'rsatadi. Shuningdek, bu motivlar xalqning yerga bo'lgan munosabati, ona tabiatni asrash g'oyalari yosh avlodga yetkazish zaruriyatini ham eslatadi.

Dostonda milliy o'zlikni anglash g'oyasi ochib berilgan. "Osmonning oxiri" dostoni milliy o'zlikni anglash, millatning o'z tarixini eslab, yangi davrda yangi qadriyatlarni yaratish zaruriyati bilan ham ahamiyatlidir. Shoir mustaqillikning ilk yillarida yuzaga kelgan ma'naviy bo'shliqni, eski mafkura qulaganidan keyingi izlanishlarni badiiy tasvirlaydi. Bu o'rinda dostonning qahramonlari faqat real hayotdagi insonlar emas, balki millatning o'zgaruvchan qiyofasini ifodalovchi ramziy belgilar sifatida talqin qilinadi. Milliy o'zlik motivi Muhammad Yusuf ijodida doimo ustuvor bo'lib kelgan. Shoirning xalq orasida mashhur bo'lishi ham, avvalo, uning xalq ruhiga yaqinligi, o'zining badiiy tilida milliy mentalitetni, xalqona dunyoqarashni o'z ifodasini topa olganidadir. "Osmonning oxiri"da bu xususiyat yanada yorqin namoyon bo'ladi. Shoir o'z asari orqali xalqni milliy o'zligini unutmaslikka, o'z tarixidan saboq olishga va zamonaviy dunyoda yo'qolib ketmaslikka chorlaydi.

Muhammad Yusufning "Osmonning oxiri" dostoni tilshunoslik nuqtai nazaridan ham qimmatli manba hisoblanadi. Asarda ko'plab xalq maqollari, hikmatli so'zlar, o'zbekcha iboralar va so'z o'yinlari uchraydi. Bu nafaqat badiiy obrazni boyitadi, balki

o'zbek adabiy tilining milliy xususiyatlarini ham ko'rsatib beradi. Shoirning tili o'quvchiga yaqin, sodda, ammo shu bilan birga falsafiy teranlikka boy. Ko'pincha so'zlar ko'p ma'noli, ramziy yuklama bilan ishlatiladi. Bu jihat asarni nafaqat adabiy, balki tilshunoslik va folklorshunoslik yo'nalishida ham tahlil qilish imkonini beradi. Shuningdek, dostonda ko'plab folklor unsurlarining, xalqona hikoyatlarning badiiy matnga singdirilishi o'zbek epik an'analarning zamonaviy talqini sifatida qaralishi mumkin.

Shoirning she'rlari xalqona ohangda bitilganligi bilan boshqa shoirlar ijodidan farqlanadi, mazkur doston ham shoir ijodidagi o'ziga xos uslub namunasidir. Uni chuqur o'rganish va tadqiq etish muhim nazariy muammolardan biridir.

Xulosa va takliflar. Fikrimiz so'ngida shuni aytish mumkinki, Muhammad Yusufning "Osmonning oxiri" dostoni o'zbek adabiyotida ijtimoiy mavzularni badiiy ifoda qilishning yorqin namunasi hisoblanadi. Asarda xalqning kechmishi, bugungi kuni va kelajagi yagona syujetda uyg'unlashgan. Shoirning xalq tilida, xalq kayfiyatida yozgan satrlari millionlab o'quvchilar qalbiga yetib boradi.

Asarda ko'tarilgan ijtimoiy, milliy va ekologik muammolar, milliy qadriyatlar hamda umid motivi bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolgan. Shu bois ushbu dostonni adabiyotshunoslik, tilshunoslik, madaniyatshunoslik va sotsiologiya nuqtai nazaridan yanada chuqur o'rganish zarur hisoblanadi.

ADABIYOTLAR

1. Muhammad Yusuf. Osmonning oxiri. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2001.
2. Shukurov Sh. O'zbek adabiyotida doston janri. Toshkent, 2002.
3. Abdurashidov T. O'zbek she'riyati tarixi. Toshkent, 2010.
4. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tavsiyanomasi.
5. Karimov, N. O'zbek adabiyotida publitsistik lirizm. Toshkent: Fan, 2005.
6. Jo'rayev, H. Mustaqillik davri o'zbek she'riyati. Toshkent: Akademnashr, 2010.
7. Qodirov, B. O'zbek epik she'riyatida ramziy obrazlar. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2012.
8. Olimjon, H. She'riyat va zamon ruhi. Toshkent: Yozuvchi, 2001.
9. Xudoyberdiyeva, X. Milliy o'zlik va adabiyot. Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
10. Vohidov, E. Adabiyot va milliy ruhiyat. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1999.
11. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2004-yil 12-martdagi "O'zbekiston xalq shoiri Muhammad Yusuf tavalludining 50 yilligini nishonlash to'g'risida"gi qarori// Xalq so'zi. –Toshkent, 2004, 13-mart.
12. Давронова М. Муҳаммад Юсуфнинг поэтик маҳорати: Филол. фан. номз...дисс. – Т., 2008. – Б. 154.
13. Шадиева Д. Муҳаммад Юсуф шеърляти лингвопоэтикаси: Филол. фан. номз...дисс. – Т., 2007. – Б. 144.